

Spis treści

Wstęp.....	9
1. Program badawczy. Założenia, zakres badań i materiał badawczy.....	13
2. Główne pojęcia.....	19
3. Metodologia.....	22
Rozdział I	
Józef Czapski.....	34
1. Pryzmat poznawczy, tło filozoficzne.....	35
1.1. Epifanie, idiografia, subiektywność, dialogiczność.....	35
1.2. Impuls pascalcowski i „tumult”.....	40
2. Główne inspiracje.....	41
2.1. Wpływy rosyjskie, Rozanow.....	41
2.2. Wpływy polskie, Brzozowski.....	47
2.3. Wpływy francuskie, Simone Weil.....	51
3. Rosja, rosyjskość, radzieckość. Trzecia Rosja.....	56
3.1. Przed rewolucją i rewolucja.....	56
3.2. Po rewolucji.....	59
3.3. Trzecia Rosja.....	63
4. Polska, różne pojęcia narodu, nacjonalizm.....	65
4.1. Istota polskości, charakter narodowy, wglądy, olśnienia.....	65
4.2. Różne pojęcia narodu.....	68
4.3. Krytyka polskiego nacjonalizmu.....	69
5. Francja – zstępująca, Ameryka – wstępująca.....	74
6. Próba zrozumienia nowoczesności.....	81
6.1. Okrutna astronomia rzutowania – nacjonalizmy, nazizm, komunizm.....	81
6.2. Społeczeństwa Zachodu. Zapomnienie o śmierci, przyspieszenie historii, niemodna dobroć.....	84
6.3. Malarstwo w nowoczesności.....	88
7. Człowiek i historia, najogólniejsze zrozumienia.....	93

Rozdział II**Jerzy Stempowski** 105

1. Wykształcenie, typ umysłowości, tło światopoglądowe	105
1.1. Wykształcenie, poprzednicy	106
1.2. Typ umysłu, postawa badawcza	109
1.3. Redukcja do starego. Powtórki historii	113
2. Najogólniejsze zrozumienia	117
2.1. Człowiek	117
2.2. Mechanizmy zjawisk zbiorowych	120
3. Wyróżnione procesy historyczne	126
3.1. Kapięle w Europie, dziedzictwo barbarzyńców	128
3.2. Niemcy a Rosja	133
3.3. Wolnomularstwo	135
4. Wielki kryzys Europy – przyczyny, przebieg, skutki, wnioski	137
4.1. Źródła nacjonalizmu	138
4.2. Nacjonalizacja państwa. Totalna mobilizacja i obóz warowny	140
4.3. Formacja humanistyczna i formacja przyrodniczo-techniczna	147
4.4. Przejście od „zasady narodowości” do „prawa natury”	149
4.5. <i>Blitzkrieg</i> nacjonalizmu	151
4.6. Komunizm. Kolejna wielka schizma	154
4.7. Skutki: Europa prowincja, <i>la grande paura</i>	160
4.8. Objawy zdrowienia, odradzanie się kontynentu	162
4.9. Wnioski z kryzysu	168
5. Eskapizm, ucieczki „do” i „od”, arkadia pasterska	176
5.1. Między morze, dolina Dniestru	176
5.2. Odejście od Piłsudskiego i krytyka duchowego zawężenia w międzywojennej Polsce	179
5.3. Niechęć do maszyn, do świata anglosaskiego i pragmatyzmu	183
5.4. Arkadia pasterska	187
6. Uwagi końcowe	189
6.1. Ciągłość historii. Kultura klasyczna, pogoda ducha	189
6.2. Między Wolterem a Szestowem. Między naturą a nicością	193
6.3. Katastrofizm, pulsowanie epok, sens historii	196

Rozdział III**Witold Gombrowicz** 204

1. Typ umysłowości, pryzmat poznawczy, stosunek do filozofii, poprzednicy	204
1.1. Momenty kształtujące, przebywanie „pomiędzy” i antynomiczność natury	204
1.2. Pryzmat poznawczy, sposoby docierania do rzeczywistości. Inspiracje filozoficzne	208
2. Koncepcja formy, filozofia człowieka	220
2.1. Koncepcja formy – wprowadzenie	220
2.2. Koncepcja formy a filozofia dialogu. Antynaturalizm i „kościół międzyludzki”. ..	223
2.3. Koncepcja formy a sumienie, odpowiedzialność, wolność	225
2.4. Niedojrzałość – dojrzałość, młodość – starość, żeńskość – męskość	229

3. Koncepcja formy w zastosowaniu do historii	236
3.1. Dynamiczna wizja historii i główne siły napędowe	238
3.2. Przełom w historii, fabrykacja form z totalitaryzmem, przyszłościowa orientacja myśli	242
4. Krytyka współczesności, kultura	246
4.1. Uwagi wstępne. Mechanizmy alienacyjne	246
4.2. Krytyka sztuki	249
4.3. Krytyka nauki	255
4.4. Francja. Im mądrzej, tym głupiej	259
4.5. Powszechny obowiązek wojskowy i powszechny obowiązek agonii	263
5. Dzieje formy polskiej i jej przewyżnianie	265
5.1. Główne cechy formy polskiej i zarys jej dziejów, stosunek do mesjanizmu	266
5.2. Wskazania. Wyzwolenie Polaka z formy polskiej. „Syncyzna”	274
6. Krytyka współczesności i wizja przyszłości – Europa, świat	282
7. Uwagi końcowe. Trzech Gombrowiczów	290

Rozdział IV

Czesław Miłosz	300
1. Ogólna orientacja epistemologiczna. Realizm, wiara w byt, mimesis	300
2. Zarys antropologii, główne wątki	304
2.1. Natura ludzka. Upadek, łaska. Opatrzność indywidualna, opatrzność w historii	304
2.2. Antropologiczny antynaturalizm. Eros nadseksualny	309
3. Prawa, mechanizmy historii	314
3.1. Odrzucenie pojęcia „konieczności dziejowej”. Problem praw w historii	314
3.2. Prawa w kulturze i historii. Zestawienie	318
4. Wielkie nowożytne linie rozwojowe	323
4.1. Esencja chrześcijaństwa, chrześcijaństwo jako religia historyczna	323
4.2. Erozia wyobraźni religijnej. Sekularyzacja schematów chrześcijańskich i wkra- czanie nowych kultów. Podłoże powstania totalitaryzmu	328
4.3. Inne przyczyny powstania systemów totalitarnych. Porównanie nazizmu i ko- munizmu	336
4.4. Dwa wielkie prądy kulturowe. Konflikt Wschód–Zachód	345
4.5. Umysł zniewolony czy oportunistyczny. Spór między Miłoszem a Herlingiem- Grudzińskim o przyczyny poparcia komunizmu przez intelektualistów. Różni- ce w pojmowaniu natury ludzkiej i totalitaryzmu	349
4.6. Zwycięstwo amerykańizacji i krytyka Zachodu. Kultura masowa	358
5. Litwa i Polska. Polskość, mesjanizm. Europa Środkowa	370
5.1. <i>Gente Lithuanii, natione Poloni</i>	371
5.2. Polski charakter narodowy, „dusza polska”	375
5.3. Stosunek do mesjanizmu	381
5.4. Perspektywy Polski i Europy Środkowej	393
6. Przedłużenie wielkich linii rozwojowych w przyszłość. Przewidywania i proroctwa. Apokalipsa i nadzieja	400
6.1. Katastrofizm, trzy apokalipsy, wiara w drugi brzeg	401
6.2. Uwagi o demokracji	407
6.3. Nowa nauka i nowa religijność. Ratunek z przeszłości. Otwarcie na religie Wschodu	408
6.4. Nowy ustrój zjednoczonej Ziemi	414

7. Historia między przyrodą a wiecznością	416
7.1. Błędne ujęcia historyczności	416
7.2. Historia a przyroda, antynaturalizm w kontekście historiozoficznym. Niezwykłość ludzkiego społeczeństwa	418
7.3. Ominięcie teorii ewolucji, „druga natura”. Duch Ziemi, Duch Dziejów	421
7.4. Antynaturalizm i antymechanicyzm. Dwa pryzmaty. Żywa czasoprzestrzeń ...	424
7.5. „Moment wieczny” i apokatastaza	427

Rozdział V

Porównanie i podsumowanie	434
1. Światopoglądy – podobieństwa, różnice	434
1.1. Związek z modernizmem, niezależna postawa badawcza	434
1.2. Dwa ateizmy i dwa teizmy, immanentyzm, wiara w transcendencję	436
1.3. Kazualizm, finalizm, umiarkowany determinizm i woluntaryzm, sens historii ..	438
2. Krytyka wiary w postęp, minimalistyczna historiozofia. Elitaryzm, prymat jednostki nad zbiorowością, pochwała wielokulturowości	441
3. Pesymizm, katastrofizm, antyrewolucjonizm	450
3.1. Wpływ Schopenhauera, pesymizm ontologiczny i antropologiczny	450
3.2. Odmiany katastrofizmu i jego przezwyciężenie, antyrewolucjonizm	454
4. Dystans wobec mesjanizmu i krytyka mesjanizmu	462
4.1. Szerokie rozumienie mesjanizmu. Mesjanizm a millenaryzm i rewolucjonizm ..	463
4.2. Węższe rozumienie mesjanizmu. Wiara w transcendencję jako konieczny składnik mesjanizmu, millenaryzm religijny	468
4.3. Mesjanizm polski, idea posłannictwa narodowego	471
4.4. Krytyczny stosunek badanych pisarzy do polskiego mesjanizmu	478
5. Podobieństwa w ujmowaniu ważnych trendów historycznych, próba zrozumienia istoty totalitaryzmu	491
6. Historiozoficzne poglądy pisarzy z kręgu „Kultury” a wizja polityczna Giedroycia i Mieroszewskiego	496
Zakończenie	514
Literatura	519
Indeks osób	529